

Η Ρεπουμπλικανική Αναγέννηση της Δημοκρατίας

του Θανάση Τσακίρη

Ο Μεσαίωνας που ήταν η εποχή της κυριαρχίας θεοκρατικών αντιλήψεων και θεολογικού τρόπου σκέψης για την Πολιτική άρχισε να μεταλλάσσεται σε μια νέα κατάσταση με τη δημοσίευση του έργου του Θωμά του Ακινάτη (1226-1274). Ο Ακινάτης προσπάθησε να ενσωματώσει το έργο του Αριστοτέλη στο κυρίως σώμα της Χριστιανικής διδασκαλίας. Στο σημείο αυτό πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι το έργο του Αριστοτέλη είχε χαθεί στη Δύση αλλά ανακαλύφθηκε από Άραβες φιλοσόφους και λογίους οι οποίοι το μετέφρασαν στα Αραβικά και από εκεί στα Λατινικά. Ο Ακινάτης θεωρούσε πως η μοναρχία είναι το καλύτερο πολίτευμα αλλά πρόσθετε ότι πρέπει μπαίνουν περιορισμοί στη δράση της και στις εξουσίες της. Η εξουσία του μονάρχη ήταν μόνιμη μόνο στο βαθμό που τηρούσε το «φυσικό δίκαιο», δηλαδή το μέρος του δικαίου που αποκαλυπτόταν με τη λογική του ανθρώπου. Συνεπώς, αν παραβιαζόταν το φυσικό δίκαιο από τον ηγεμόνα η εξέγερση γινόταν νόμιμη πράξη. Έτσι, ο Ακινάτης ουσιαστικά διατυπώνει τη βασική ιδέα της «φιλελεύθερης δημοκρατίας» για περιορισμένη συνταγματική κυβέρνηση.

Στο μεταξύ στην κοινωνία δημιουργούνται νέες δυνάμεις. Ο εμπορευματικός καπιταλισμός κάνει την εμφάνισή του και οι πόλεις αναγεννιούνται και μεγαλώνουν με πληθυσμιακούς όρους. Η φεουδαρχία αρχίζει να χάνει έδαφος. Αυτός ο νέος κόσμος των πόλεων απαιτεί να παίξει πολιτικό ρόλο και να πάρει στα χέρια του τη νέα πολιτεία, δηλαδή την πόλη-κράτος της πρώιμης αναγέννησης που δεν εμπνέεται τόσο από την Αθηναϊκή δημοκρατία αλλά τη Ρωμαϊκή δημοκρατία (republic). Οι στοχαστές της αναγέννησης και οι πολιτικοί της εμπνέονταν από τη Ρώμη καθώς γνώρισαν τη δημοκρατία μέσω του Αριστοτέλη, ο οποίος θεωρούσε την δημοκρατία απόκλιση από την προτιμητέα του «Πολιτεία». Για να αποφύγουν την «τυραννία» των πολλών προτίμησαν την επιβολή πολιτεύματος που θα στηριζόταν στους νόμους. Ο Κικέρωνας στάθηκε ο βασικός εκπρόσωπος αυτής της τάσης. Θεωρεί το πολίτευμα της εποχής του, δηλαδή τη δημοκρατία με την έννοια της Πολιτείας (republica), ως το άριστο των πολιτευμάτων. Το πολίτευμα αυτό ήταν μίξη από στοιχεία από πολιτεύματα διαφόρων ελληνικών πόλεων –κρατών (βασιλικών, αριστοκρατικών, δημοκρατικών), και κυρίως από αυτό της Σπάρτης με βάση το οποίο δημιουργήθηκε αρχικά η Σύγκλητος. Έπειτα, με τρόπο ανάλογο με τον θεσμό της διπλής βασιλείας της Σπάρτης, διαμορφώθηκε το αξίωμα των δύο υπάτων που ήταν πλέον αιρετό. Τέλος, θεσμός ανάλογος με αυτόν των πέντε εφόρων της Σπάρτης, ήταν αυτός των εκπροσώπων του ρωμαϊκού λαού, δηλαδή των δημάρχων.¹

ΠΟΛΕΙΣ-ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΕΣ: ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΕΣ ΣΤΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ²

¹ Ταϊφάκος Ιωάννης Γ. (1996) *Σύγκρισις πολιτειών στο de republica του Κικέρωνος: Η ρωμαϊκή εφαρμογή μιας ελληνικής μεθόδου*, Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση

² Το διάγραμμα αυτό προέρχεται από το βιβλίο του Skinner Quentin (2002) *Μακιαβέλι*, Αθήνα: Εκδ. Νήσος

ΤΟ ΣΩΜΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

(Άρρενες οικογενειάρχες, με φορολογητέα ιδιοκτησία, γεννημένοι ή μονίμως διαμένοντες στην πόλη τους)

Διαιρεμένο σε εκλογικές περιφέρειες ή *Contrada*

(A)

ΜΕΓΑΛΟ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

(Η βασική κυρίαρχη εξουσία έφτανε ως 600 μέλη.

(B)

ΚΕΦΑΛΗ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

(Αξιωματούχοι, γνωστοί ως *podestá*, με την απόλυτη εξουσία να ενεργούν σε υποθέσεις που σχετίζονται με την εκκλησιαστική και τη δικαστική εξουσία, ορίζονταν από το Συμβούλιο και λογοδοτούσαν σε αυτό)

Μέθοδοι εκλογής ή επιλογής

(A) Πολίτες με το δικαίωμα ψήφου συνήθως τραβούσαν κλήρο, για να καθορίσουν ποιος θα γινόταν εκλογέας στο Συμβούλιο.

(B) Τα μέλη του Συμβουλίου συχνά τραβούσαν κλήρο προκειμένου να συγκροτήσουν μια εκλεκτική επιτροπή (5-20 μέλη) που θα όριζε τα κατάλληλα πρόσωπα για την κεφαλή του Συμβουλίου. Τα ονόματα τριών υποψηφίων θα προτεινόταν στο Συμβούλιο που θα είχε τον τελικό λόγο. Ο εκλεγμένος αξιωματούχος που θα έπαιρνε μισθό από την πόλη θα διοριζόταν για θητεία 12 μηνών ενώ μετά δεν θα μπορούσε να υπηρετήσει άμεσα το Συμβούλιο παρά μόνο με το πέρασμα μιας τριετίας.

Αυτή η κλειστή πολιτική τάξη των *podestá* είχε, τηρουμένων αναλογιών, τα χαρακτηριστικά των αρχαίων *homo politicus*, δηλαδή ήταν οι ντόπιοι άνδρες ευγενείς που διοικούσαν την πόλη. Γυναίκες και μέτοικοι ήταν αποκλεισμένοι. Ολοένα και πλήθαιναν οι άνθρωποι από τα μεσαία και κατώτερα στρώματα που διεκδικούσαν την ιδιότητα του πολίτη.

Συχνά η σύγκρουση των πολιτικών φατριών που δρούσαν στο πλαίσιο των *podestá* είχε σκληρό και αιματηρό χαρακτήρα οδηγώντας στο χάος, κάτι που ανιχνεύουμε στο έργο *Ρωμαίος και Ιουλιέττα* του Σέξπιρ με τη σκληρή και τραγική αντιπαράθεση των Μοντέγων και των Καπουλέτων.

Οι δύο διακριτές τάσεις του Ρεπουμπλικανισμού

Σύμφωνα με έναν σημαντικό μελετητή της δημοκρατίας και των δημοκρατιών διακρινουμε δύο θεωρητικά ρεύματα στο ρεπουμπλικανισμό, τον «προστατευτικό»

και τον «αναπτυξιακό» ρεπουμπλικανισμό.³ Ο πρώτος αναφέρεται στον «πολιτικό» («κλασικό») ρεπουμπλικανισμό. Οι θεωρητικοί αυτού του ρεύματος έχουν μια «εργαλειακή» αντίληψη για την πολιτική. Αντιθέτως, οι θεωρητικοί του «αναπτυξιακού» ρεπουμπλικανισμού τονίζουν την «εγγενή» αξία της πολιτικής συμμετοχής για την ανάπτυξη των πολιτών ως ανθρωπίνων όντων («πολιτικός ουμανιστικός ρεπουμπλικανισμός») κι έτσι την αντιλαμβάνονται ως την αναγκαία πλευρά του «ευ ζην». Ο «προστατευτικός» ρεπουμπλικανισμός στηρίζεται στην αντίληψη του ασταθούς χαρακτήρα της πολιτικής αρετής που υπόκειται συχνά σε διαδικασίες διαφθοράς και παρακμής στο βαθμό που εξαρτάται από την βούληση και δράση μεγάλων κοινωνικών ομάδων συμφερόντων (αριστοκρατία, λαός κλπ). Έτσι οι θεωρητικοί του «προστατευτικού» ρεπουμπλικανισμού προτρέπουν τους πολίτες να συμμετέχουν στην συλλογική λήψη αποφάσεων κυρίως για τη διασφάλιση της ατομικής ελευθερίας τους.

Μαρσίλιος της Πάδοβα, ο πρώτος εκπρόσωπος του «αναπτυξιακού ρεπουμπλικανισμού»

Ο Μαρσίλιος της Πάδοβα (1275/80-1342) στο έργο του «Ο Υπερασπιστής της Ειρήνης» (1324) είναι ο πρώτος που θα κάνει αναφορά στην «εκλεγμένη κυβέρνηση» και στη «λαϊκή κυριαρχία». Απέναντι στην Παπική αξίωση για απόλυτη εξουσία, ο Μαρσίλιος αντιπαραθέτει την «κοσμική εξουσία» επί της Εκκλησίας τονίζοντας ότι οι νόμοι πρέπει να συντάσσονται από το λαό ή από το μεγαλύτερο μέρος του μέσω της έκφρασης της βούλησής του σε μια συνέλευση. Ο πάπας Ιωάννης ο 22^{ος} τον καταδίκασε ως «αιρετικό» και κατέφυγε στη Νυρεμβέργη.

Ο Μαρσίλιος απομακρύνεται από τις απόψεις του Αριστοτέλη και του Θωμά του Ακινάτη υιοθετώντας μια νέα θεώρηση για τη φύση και την πολιτική κοινότητα. Η πολιτική κοινότητα δεν είναι δημιούργημα της φύσης αλλά μια «ανακάλυψη του ανθρώπινου είδους».⁴ Οι βασικές θέσεις του Μαρσίλιου ήταν οι εξής:

- Η πολιτική κοινότητα είναι προϊόν του λόγου και βάση που επιτρέπει στους ανθρώπους να απολαμβάνουν αυτό που κυρίως επιθυμούν, την «ικανοποιητική ζωή».
- Κάθε μέλος της κοινότητας προσδιορίζεται με βάση τους όρους συνεισφοράς του στην επίτευξη του στόχου του «ευ ζην» και η κυβέρνηση είναι το ενδεδειγμένο μέσο για την επίτευξή του. Αυτή η λειτουργία επιτελείται σωστά όταν η κυβέρνηση κυβερνά για το κοινό όφελος κι όχι για τα συμφέροντα της κλίκας, της φατρίας, της ομάδας ή της «κοινής μάζας» (κατ' αυτόν οι τεχνίτες, οι αγρότες και οι ενασχολούμενοι με τις εργασίες του χρήματος). Επομένως, κατά την ορολογία του, υπήρχε η «ήπια» διακυβέρνηση και η «νοσηρή» διακυβέρνηση.
- Το έργο της κυβέρνησης δεν σταματά ποτέ, λόγω των αέναων συγκρούσεων που παρουσιάζονται στην πορεία των ανθρωπίνων υποθέσεων και σχέσεων. Γι' αυτό «η αποτελεσματική άσκηση του καταναγκασμού είναι ουσιαστική για την ειρήνη και την ευημερία». Η αναζήτηση και διασφάλιση της ειρήνης

³ Held, David (2007) *Μοντέλα Δημοκρατίας*. Αθήνα: Εκδ. Πολύτροπον

⁴ Για περισσότερες πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του Μαρσίλιο της Πάδοβα, βλ. Πεχλιβανίδης Αναστάσιος (2012) *Πολιτική κοινότητα στην κοσμική πολιτική θεωρία του Μαρσίλιου της Πάδοβα. Ρήξεις και θεμελιώσεις γύρω από τις έννοιες του κράτους και του Πολιτικού στον ύστερο Μεσαίωνα*. Διδακτορική Διατριβή στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθήνας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης. <http://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/26312>

θα οδηγήσει στη σωστή εγκατάσταση του πολιτεύματος και της ορθής διακυβέρνησης.

- Υπέρτατος «νομοθέτης» ή πηγή της νόμιμης πολιτικής εξουσίας μέσα στην κοινότητα είναι ο «λαός». Η εξουσία και η ισχύς επιβάλλονται *δίκαια*, δηλαδή με τη *συγκατάθεση* των πολιτών.

Ο «προστατευτικός ρεπουμπλικανισμός»

Ο Νικολό Μακιαβέλι ήταν ο κατ' εξοχήν θεωρητικός εκφραστής του «προστατευτικού ρεπουμπλικανισμού». Ο μεγάλος στοχαστής και πολιτικός ήταν «τέκνο» της εποχής του αλλά και πρωτοπόρος στη διατύπωση πολιτικής θεωρίας. Έζησε στην εποχή της Ευρωπαϊκής Αναγέννησης και της νέας ακμής των πόλεων-κρατών ειδικά της Ιταλίας, που άρχισαν να κυριαρχούν από της αρχές της δεύτερης χιλιετίας και να συγκρούονται μεταξύ τους για την ηγεμονία του χώρου. Λόγω της ενασχόλησης με την Πολιτική στη Φλωρεντία, ο Μακιαβέλι συνέταξε μια πραγματεία που θα έμενε κλασική στο είδος της, τον «Ηγεμόνα». Επρόκειτο για ένα "κάτοπτρο ηγεμόνος", δηλαδή για συμβουλευτικό λόγο που προβάλλει το πρότυπο του ιδανικού ηγεμόνα και έχει σκοπό να νουθετήσει πραγματικά το πρόσωπο προς το οποίο απευθύνονται.⁵ Γραμμένος προς το τέλος του 1513 (και πιθανόν στις αρχές του 1514) αλλά δημοσιευμένος αρκετά μετά το θάνατο του συγγραφέα του, το 1532, ο "Ηγεμόνας" συντάχθηκε από τον Μακιαβέλι που επεδίωκε, μεταξύ άλλων, να επανακτήσει αξιώματα και το κύρος του στην κυβέρνηση της πατρίδας του. Το έργο είναι υπερβολικά πολυσήμαντο και πολυσύνθετο για να δεχτεί μία και μόνο, απόλυτη ερμηνεία. Απεναντίας, αυτή ακριβώς η πολλαπλότητα ερμηνειών (σε συνδυασμό με τον προκλητικό χαρακτήρα της ρητορικής του Μακιαβέλι) είναι ο λόγος που ο "Ηγεμόνας" συνεχίζει να απολαμβάνει τόσο ευρείας αποδοχής στη σύγχρονη εποχή.⁶

Η βασική ιδέα του «Ηγεμόνα» ήταν ότι για να επιβιώνει ο Ηγεμόνας, δηλαδή το Κράτος και οι Πολίτες του, πρέπει να ακολουθούν μια Πολιτική Ηθική διαφορετική από την Ηθική των Ιδιωτών. Στο έργο του «Διατριβές πάνω στην πρώτη δεκάδα του Τίτου Λίβιου» ("The Discourses") έχοντας μελετήσει την «κλασική ιστορία» επισημαίνει ότι οι τρεις μορφές κυβέρνησης που είναι οι πιο σημαντικές, δηλαδή η μοναρχία, η αριστοκρατία και η δημοκρατία εγγενώς ασταθείς και οδηγούν σε κύκλους διαφθοράς και αποσύνθεσης για να ξεπέσουν σε τυραννία, ολιγαρχία και αναρχία που με τη σειρά της ξαναδίνει τη θέση της στη μοναρχία κ.ο.κ. Για την αρχαία αθηναϊκή δημοκρατία επισημαίνει ότι παρήκμασε γιατί μπόρεσε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την «αλαζονεία των ανωτέρων τάξεων» και την «ακολασία του λαού». Θεωρούσε γενικά τον άνθρωπο εγωκεντρικό ον, νωθρό και καχύποπτο, που είναι ανίκανος να κάνει κάτι καλό χωρίς καταναγκασμό. Επειδή είχε αυτή την αντίληψη περί του ανθρώπου και της φύσης του, θεωρούσε ότι δεν υπάρχει «καλός άρχοντας» ούτε «τέλειο κράτος» και η ένταξη θρησκευτικών αρχών στην Πολιτική αχρηστεύει το Κράτος και ελαχιστοποιεί την αποτελεσματικότητά του.

Στον «Ηγεμόνα» ο Machiavelli περιγράφει τους δύο κύριους τύπους κυβερνήσεων: μοναρχίες και δημοκρατίες. Επικεντρώνεται στις μοναρχίες. Περιγράφει την αλήθεια

⁵ Τα «κάτοπτρα ηγεμόνος» ήταν βυζαντινή «εφεύρεση» που είχε πολλή μεγάλη πέραση. Βλ. http://www.fhw.gr/projects/cooperations/byzantine_literature/gr/100/106.html

⁶ Βλ. την εισαγωγή του Cary J. Nederman στο Μακιαβέλι, Νικολό (2008) *Ο Ηγεμόνας: Η τέχνη της εξουσίας*. Αθήνα: Παπασωτηρίου.

αναφορικά με την επιβίωση του μονάρχη, και δεν προτείνει υψηλά ηθικά ιδανικών. Το μοντέλο αυτό ονομάστηκε «πολιτικός ρεαλισμός». Αφήνοντας (επαρκή) χώρο στην τύχη να καθορίζει το πολιτικό και κοινωνικο-ιστορικό γίνεσθαι, ο Μακιαβέλι τονίζει ότι είναι, πρώτα και κύρια, ο χαρακτήρας ή η ζωντάνια ή η δεξιότητα του μεμονωμένου ηγέτη που καθορίζει την επιτυχία ενός κράτους. Εξετάζει τα διάφορα μέσα με τα οποία αποκτάται και διατηρείται η ηγεμονία και τα αξιολογεί μόνο σε σχέση με το κατά πόσο συμβάλλουν στην αύξηση της δόξας του ηγεμόνα (παράλληλα, βεβαίως, με την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος). Αυτή η εμμονή στην με κάθε μέσο πρακτική επιτυχία ακόμη και σε βάρος των παραδοσιακών ηθικών αξιών «χάρισε» στον Μακιαβέλι τη «φήμη» του προπαγανδιστή της αναλγησίας, της απάτης, της παραπλάνησης, της απανθρωπιάς και της σκληρότητας. Περιγράφει εκείνες τις αρετές που, παίρνοντάς τες τοις μετρητοίς, νομίζουμε ότι πρέπει να κατέχει ένας ηγεμόνας. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ορισμένες «αρετές» θα οδηγήσουν στην καταστροφή ενός ηγεμόνα, και εκτιμά ότι μερικές «κακίες» του επιτρέπουν να επιζήσει.

Ζαν – Ζακ Ρουσσώ, κατ' εξοχήν εκπρόσωπος του «αναπτυξιακού ρεπουμπλικανισμού»

Λίγοι άνθρωποι έχουν καταφέρει, όπως ο Ζαν-Ζακ Ρουσσώ, να ασκήσουν τέτοια επιρροή στην πολιτική, στη λογοτεχνία και στην εκπαίδευση. Η πολιτική σκέψη του περιέχεται στο Κοινωνικό Συμβόλαιο, αλλά συμπληρώνεται με άλλα έργα του όπως το «Discours sur l'origine de l'inégalité» («Διατριβή για την προέλευση και τις βάσεις της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων, 1754) και τα προσχέδια του για τα συντάγματα της Κορσικής και της Πολωνίας. Ουσιαστικά, ο Rousseau είναι περισσότερο ηθικοδιδάσκαλος παρά μεταφυσικός. Ως ηθικοδιδάσκαλος είναι επίσης πολιτικός θεωρητικός. Η σκέψη του ξεκινά με την παραδοχή ότι είμαστε καλοί εκ φύσεως και με την παρατήρηση ότι στο πλαίσιο της κοινωνίας δεν είμαστε καλοί. Κατά τον Ρουσσώ, η πτώση της ανθρωπότητας ήταν ένα κοινωνικό φαινόμενο. «Όμως η ανθρώπινη φύση δεν προχωρά προς τα πίσω και ποτέ δεν επιστρέφουμε στην εποχή της αθωότητας και της ισότητας, άπαξ και έχουμε φύγει από αυτές.» Διαπιστώνει ότι ο άνθρωπος «γεννήθηκε ελεύθερος, κι ωστόσο είναι παντού δεσμώτης». Ο πρώτος άνθρωπος που έχοντας περιφράξει ένα κομμάτι γης σκέφτηκε να πει «αυτό είναι δικό μου» έβαλε τις βάσεις για την κοινωνική ανισότητα. Ο ίδιος το έλεγε φωναχτά: «Μην ακούτε αυτόν τον αγύρτη. Χαθήκατε, αν ξεχάσατε πως οι καρποί ανήκουν σε όλους και η γη δεν ανήκει σε κανέναν»! Το κοινωνικό συμβόλαιο λειτουργεί στη βάση ότι «ανεξάρτητα από την ανισότητα δύναμης και γνώσης οι άνθρωποι καθίστανται ίσοι με συμβόλαιο και το δικαίωμα.» Αυτό σημαίνει ότι μόνο ζώντας μέσα σε ένα πλαίσιο νόμων μπορούν να ανθίσουν οι πολίτες. Παρ' ότι οι άνθρωποι θα ήταν ευχαριστημένοι στη φύση, μόνο στο πλαίσιο της οργανωμένης κοινωνίας που προσφέρει ένα περιβάλλον μέσα στο οποίο να αναπτύσσουν τις ανθρώπινες αρετές που τους εξυψώνουν. Η πολιτική ισότητα και η ελευθερία δεν είναι φυσικά δικαιώματα αλλά δικαιώματα που απαιτούνται για να παραχθεί το υψηλότερο είδος της ανθρώπινης ύπαρξης ή κοινότητας.

Το πρόβλημα με την πίστη και αφοσίωση στους βασιλείς ήταν το ότι δεν υπήρχε διαφάνεια ή σταθερότητα και σιγουριά για την διακυβέρνηση. Τα πολιτικά συμβόλαια γίνονταν κουρελόχαρτα όποτε ήθελε ο «κυρίαρχος» ενώ σε μια

πραγματική δημοκρατία όπου οι πολίτες δίνουν πρόθυμα τα δικαιώματά τους στο Λαό ή στο κράτος γενικά τα συμβατικά δικαιώματα είναι σαφώς προσδιορισμένα και αναπαλλοτρίωτα. Αυτό είναι το εξαιρετικό όφελος που έχει η κοινωνία με την κυριαρχία του νόμου συγκρινόμενο με την κυριαρχία του μονάρχη και των διαταγμάτων. Επίσης, αν προχωρήσει κανείς σε εκχώρηση των δικαιωμάτων του στο κράτος μπορεί να ανακαλύψει ότι διαφωνεί με τη «γενική βούληση» της συνέλευσης και να εξαναγκαστεί από την συνέλευση να την ακολουθήσει, «να εξαναγκαστεί να γίνει ελεύθερος».

Ο Ρουσσώ διακρίνει μεταξύ της βούλησης όλων (ή αυτό που θέλουν τα άτομα) και της γενικής βούλησης, δηλαδή μεταξύ του αθροίσματος των ιδιωτικών συμφερόντων και επιθυμιών και της γενικής βούλησης που είναι το κοινό συμφέρον που είναι προς το καλό του καθενός. Οι επιθυμίες όλων εξισορροπούνται μεταξύ τους και έτσι βγαίνει το ευρύτερο δημόσιο συμφέρον. Ο Ρουσσώ προειδοποιεί ότι υπάρχει κίνδυνος να γίνουν πανίσχυρα ορισμένα τμήματα της κοινωνίας και ομάδες ειδικών συμφερόντων να αποκτήσουν μεγάλη δύναμη και να διαστρεβλώσουν τη γενική βούληση. Το κράτος με την υποστήριξη όλων θα υπάρχει για όλους. Γι' αυτό δεν δημιούργησε θεωρία «δημοκρατίας των κομμάτων». Εξάλλου η Ελβετία της εποχής του προσφερόταν για τη δημοκρατία των γενικών συνελεύσεων που σημαίνει πραγματική συμμετοχή των πολιτών στην κυβέρνηση.

Παρά το γεγονός ότι ο ίδιος εντοπίζει την αιτία της παραμόρφωσής μας στην κοινωνία, ο Ρουσσώ δεν είναι πριμιτιβιστής, δηλαδή δεν προτείνει την επιστροφή στις πρωτόγονες κοινωνίες, όσο και αν έχει παρερμηνευτεί η ρήση του για «επιστροφή στη φύση. Στον Αιμίλιο και στο Κοινωνικό Συμβόλαιο πρότεινε, σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο, τι μπορεί να γίνει.

Ο Ρουσσώ έπαιξε μεγάλο ρόλο στην επανεμφάνιση της κλασικής σκέψης και της αρχαίας γραμματείας στα μέσα του 18^{ου} αιώνα καθώς και στην ανάπτυξη του Ρομαντισμού. Σε αντίθεση με την πελώρια επίδραση της πολιτικής σκέψης του Ρουσσώ στην ηπειρωτική Ευρώπη, η κοιτίδα του κοινοβουλευτισμού Βρετανία και η Αμερική του Πολέμου της Ανεξαρτησίας τον αντιμετώπισαν ψυχρά. Γι' αυτό «ευθύνεται» η αντίληψη του Ρουσσώ για τη δημοκρατία. Κι αυτό γιατί ο Χομπς και ο Λοκ είχαν θεμελιώσει το δικό τους κοινωνικό συμβόλαιο στο έδαφος της αντιπροσώπευσης, δηλαδή της ανάθεσης εξουσιών από το πλήθος στον Ηγεμόνα υπό σαφείς όρους και μηχανισμούς ελέγχου. Αντίθετα, για τον Ρουσσώ: «Οι βουλευτές του λαού ούτε είναι ούτε μπορεί να είναι αντιπρόσωποί του. Δεν είναι παρά επίτροποί του. Τίποτα δεν μπορούν να αποφασίσουν οριστικά. Κάθε νόμος που δεν τον εκύρωσε αυτοπροσώπως ο ίδιος ο λαός, είναι άκυρος». Για τον Ρουσσώ, μόνο η εκτελεστική εξουσία δύναται ανατεθεί σε πληρεξουσίους. Η νομοθετική εξουσία είναι αναπαλλοτρίωτη. Στην άμεση Δημοκρατία που προτείνει ο Ρουσσώ δεν υπάρχουν κόμματα και φατρίες που διασπούν το κοινωνικό σώμα, υποτάσσοντας τη λαϊκή κυριαρχία στα ειδικά συμφέροντα. Έχοντας μελετήσει την αρχαία Αθήνα αλλά και την αρχαία Σπάρτη, θεωρεί ότι το ατομικό συμφέρον πρέπει να υποτάσσεται στη «γενική βούληση». Αυτή η άποψη του Ρουσσώ παρερμηνεύτηκε από πολλούς μεταγενέστερους ως στοιχείο «ολοκληρωτισμού».

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΤΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΣΜΟΥ

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟΣ ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΣΜΟΣ

ΑΡΧΗ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Η πολιτική συμμετοχή συνιστά μια ουσιώδη προϋπόθεση για την ελευθερία. Αν οι πολίτες δεν αυτοκυβερνώνται, τότε θα κυριαρχηθούν από άλλους.

ΚΥΡΙΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

- Ισορροπία της εξουσίας μεταξύ του «λαού», της αριστοκρατίας και της μοναρχίας, που θα συνενώνονται μέσω ενός μικτού καταστατικού χάρτη ή μέσω μιας μικτής κυβέρνησης που θα παρέχει σ' όλες τις ηγετικές πολιτικές δυνάμεις τη δυνατότητα να παίζουν ενεργό ρόλο στην στη δημόσια ζωή.
- Συμμετοχή των πολιτών που θα γίνεται κατορθωτή μέσα από διαφορετικούς ενδεχόμενους μηχανισμούς, περιλαμβανομένης της εκλογής των υπάτων ή των αντιπροσώπων που θα υπηρετούν στα κυβερνητικά συμβούλια.
- Ανταγωνιστικές κοινωνικές ομάδες, που προωθούν ή υπερασπίζονται τα συμφέροντά τους.
- Ελευθερία του λόγου, της έκφρασης και του συνέρχεσθαι.
- Κράτος δικαίου.

ΓΕΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

- Μικρή αστική κοινότητα.
- Διατήρηση της θρησκευτικής λατρείας.
- Κοινωνία ανεξάρτητων τεχνιτών και εμπόρων.
- Αποκλεισμός των γυναικών, των εργατών, και των «εξαρτωμένων μελών» από την Πολιτική.
- Έντονες συγκρούσεις ανάμεσα σε ανταγωνιστικές πολιτικές ενώσεις.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΣΜΟΣ

ΑΡΧΗ ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Οι πολίτες πρέπει να απολαμβάνουν πολιτική και οικονομική ισότητα έτσι ώστε να μπορεί κανένας να μην εξαρτάται και εξουσιάζεται από τον άλλο κι όλοι να μπορούν να απολαμβάνουν ίση ελευθερία και ανάπτυξη κατά τη διαδικασία αυτοπροσδιορισμού για το κοινό αγαθό.

ΚΥΡΙΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

- Διάκριση της νομοθετικής από την εκτελεστική λειτουργία
- Άμεση συμμετοχή των πολιτών σε δημόσιες συνελεύσεις συγκροτεί το νομοθετικό σώμα.

- Η ομοφωνία στα δημόσια ζητήματα κρίνεται επιθυμητή. Πρόβλεψη ψηφοφορίας, με βάση την αρχή της πλειοψηφίας, σε περίπτωση διαφωνίας.
- Η εκτελεστική εξουσία ασκείται από «δημοσίους λειτουργούς» ή «διοικητικούς υπαλλήλους».
- Τα εκτελεστικά όργανα διορίζονται είτε με άμεσες εκλογές είτε με κλήρο.

ΓΕΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

- Μικρή, μη βιομηχανική κοινότητα.
- Καταμερισμός της ιδιοκτησίας στους πολλούς. Το δικαίωμα του πολίτη εξαρτάται από την κατοχή ιδιοκτησίας, δηλαδή μια κοινωνία ανεξάρτητων παραγωγών.
- Οικιακή υπηρεσία των γυναικών προς για τους ελεύθερους άνδρες που εργάζονται (εκτός κατοικίας) και ασκούν πολιτική.

ΚΡΙΤΙΚΗ

Η πρόωρα χαμένη αλλά πρωτοπόρα στην υπόθεση του φεμινισμού φιλόσοφος Mary Wollstonecraft⁷ από τη Βρετανία φροντίζει μέσα από το έργο της *Vindication of the Rights of Women* (1792)—μια από τις σημαντικότερες πραγματείες πολιτικής θεωρίας όλων των εποχών - να αντικρούσει τις απόψεις του Rousseau προσπαθώντας να αποκαλύψει τις αντιφάσεις των απόψεών του σε σχέση με την εξισωτική του λογική και τον περιορισμό των γυναικών σε κατάσταση υποταγής έναντι των ανδρών.

Όπως και ο Ρουσσώ έτσι κι η Wollstonecraft θεωρεί πως η ελευθερία και η ισότητα είναι αλληλένδετες. Κατ' αυτήν, όλοι αυτοί που «υποχρεώνονται να ζυγίζουν τις συνέπειες κάθε φαρδινίου που ξοδεύουν» δεν είναι σε θέση να απολαύσουν την ελευθερία «της καρδιάς και του μυαλού». Γι' αυτό θεωρεί ότι ο υπερβολικός σεβασμός και η απεριόριστη προστασία της ιδιοκτησίας και των ιδιοκτητών προκαλούν πολλά «δεινά και φαύλα αυτού του κόσμου». Επίσης, συμφωνούσε με τον Ρουσσώ ότι για να κατακτήσουν οι πολίτες μια φωτισμένη γνώση και κατανόηση του και για να διέπεται το πολιτικό σύστημα από την λογική και την ορθή κρίση πρέπει να υπάρχει περισσότερο ισότητα: «Οι παράλογες διακρίσεις της ιεραρχίας, που καθιστούν τον πολιτισμό κατάρα, χωρίζοντας τον κόσμο σε τρυφηλούς τυράννους και σε πονηρούς και ζηλόφθονους, διαφθείρει, σχεδόν στον ίδιο βαθμό, κάθε τάξη, επειδή το αξιολύπητο δε συνδέεται με την εκπλήρωση των σχετικών υποχρεώσεων αλλά με τη θέση και όταν οι υποχρεώσεις δεν εκπληρώνονται τα συναισθήματα δεν μπορούν να αποκτήσουν αρκετή δύναμη ώστε να ενισχύσουν την αρετή της οποίας αποτελούν τη φυσική ανταμοιβή».⁸ Προβάλλει το αίτημα της εκκοσμίκευσης των ηθικών επιχειρημάτων στη συζήτηση για το φύλο και τα δικαιώματα, επεκτείνοντας την έννοια της ιδιότητας του πολίτη και των ίσων δικαιωμάτων και στο γυναικείο φύλο. Η

⁷ Η κόρη της Mary Wollstonecraft Schelling ήταν η συγγραφέας του θρυλικού *Φρανκενστάιν*

⁸ Βλ. Held, D. (2007), *ο.π.*

Wollstonecraft όμως , σύμφωνα με κριτικές φεμινιστριών , δεν φαίνεται να ανατρέπει τη βάση της συλλογιστικής του κλασικού φιλελευθερισμού για τα δικαιώματα των δύο φύλων στο βαθμό που αποδέχεται τη διάκριση του σώματος, και ταυτόχρονα χρησιμοποιεί , όπως η παράδοση των φιλελεύθερων στοχαστών , γενικούς και αφηρημένους όρους για την ιδιότητα του πολίτη που υποτίθεται ότι «δεν έχει φύλο . Η Wollstonecraft στηρίζει τη διεκδίκηση των γυναικών για ίσα πολιτικά δικαιώματα στους ρόλους της συζύγου και της μητέρας και το εξής χωρίο είναι χαρακτηριστικό : «...το συμπέρασμα στο οποίο θέλω να φτάσω , είναι φανερό : κάνοντας τις γυναίκες ορθολογικά όντα , και ελεύθερους πολίτες , και σύντομα θα γίνουν καλές σύζυγοι και μητέρες ` στο βαθμό που οι άνδρες δεν αρνούνται τα καθήκοντα του συζύγου και πατέρα» Σε αντίθεση με το Rousseau η Wollstonecraft θεωρεί ότι ο στόχος δεν είναι η «επιστροφή στη φύση» και δεν είναι «η αφυσικότητα της κοινωνίας που φταίει» για την ανισότητα στις υποχρεώσεις και στα δικαιώματα των δύο φύλων . Είμαστε όντα που προορίζονται με τη χρήση τόσο των παθών όσο και των συλλογισμών να «βελτιώσουμε τη φύση μας» και να «αποκτήσουμε τη δυνατότητα να απολαύσουμε ένα μερίδιο από τη θεϊκή ευτυχία». Στα πλαίσια αυτά διαμορφώνονται κινήσεις γυναικών στη Βρετανία και στις ΗΠΑ που σε μερικά χρόνια θα διατυπώσουν για πρώτη φορά οργανωμένα πολιτικά πρόγραμμα για τη διεκδίκηση των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών και θα διοργανωθεί η συνέλευση των Seneca Falls το 1848, χρονιά κατά την οποία οι διεθνείς δημοκρατικοί αγώνες αποκορυφώνονται.

Συνεχίζεται.....